

**ჯეხის, ჰიგის და წესის სუბსტანციურ-
სემანტიკური მიმართებისათვის ქართულში
For Substantive-semantic Relations
of *jeri* “time for something or someone, its
turn”, *rigi* “row” and *tsesi* “rule”
in the Georgian Language**

**მედეა ღლონტი
Medea Ghlonti**

თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
TSU Arnold Chikobava Institute of Linguistics

საკვამო სიტყვები: ფუნქციური სემანტიკა, სინონიმია,
ლექსიკოლოგია, რწმენა და ცოდნა.

Keywords: functional semantics, synonymy, lexicology, faith and
knowledge.

I. მოხსენების განხილვის საგანია ქართული პოლისემიური **ჯერის, რიგისა** და **ნესის** ლექსიკურ-სემანტიკური ბუდის განმაპირობებელი ფაქტორის მოძიება, კერძოდ: სამივე ლექსემის გადამკვეთი სემანტიკური ერთეულების ფუნქციონირებიდან გამომდინარე, საანალიზო ლექსიკურ-სემანტიკური ბუდის მაგისტრალურ სემანტიკურ მიმართულებათა საღვთისმეტყველო წანამძღვრების დადგენა (საკითხის დასმით).

II. საანალიზო ლექსიკურ-სემანტიკური ბუდის სამივე პოლისემანტიკური ერთეულით იქმნება იმგვარი ნაწილობრივი სინონიმიკა, სადაც მათი გადამკვეთი სუბსტანციური სემო-ერთეული „**ნესი**“ სამი მაგისტრალური სუბსტანციურ-სემანტიკური¹ მიმართულებით წარმოჩნდება:

1. „ბუნებითი **ნესი**“ (სტიქიები; გენეტიკურ-მემკვიდრეობითი, ზნეობრივი, ლოგიკური...) და „კანონმდებლობითი **ნესი**“ (ბრძანებულება, განკარგულება, გადაწყვეტილება, დეკრეტი [$\leftarrow$ ლათ. „დადგენილება“]; განწესება, წეს-ჩვეულება, ადათ-წესი, ზნე-წესი; ჯერსაყოფი, ჯერარსობა... იჯრა, მოჯერე; გასამრიგლო, სარგო; საზღაური, საფასური, გასამრჯელო, ხელფასი...)

2. „საგანგებო **ნესით** დადგინებული, **დანესებული დრო** და **ადგილი** (ქართ.: საუზმე, სადილწინ, სადილი, ვახშამი... არე, ასპარეზი, მოედანი – სავარჯიშო, სათამაშო, სააღლუ-მო...)

3. „**ნესის** მართებულად, **ჯეროვნად**, სათანადო **წესრიგით** დაცვა-განხორციელება (ქართ.: წესიერად, წესისაებრ, რიგიანად, ჯეროვნად, ჯერარსი...).

უმთავრეს სუბსტანციურ-სემანტიკურ მიმართულებათა-გან ამოიცნობა საანალიზო ბუდის „მოსაზღვრე“ წმინდა ფუნქციურ-სემანტიკური მიმართულებები:

♦ **დროის ფაქტორი** – „რისიმე, ვისიმე დრო“, „გარკვეულ დროს, ხანს, დრომდე“ [სემოვედები: „ჯერი, ჯერობა“; „რიგი“;

1 ლათ. substantia ($\leftarrow$ sub „ქვეშ“ + stand „დგომა“) „არსი; დედარსი, საფუძველი; რაობა“ – **სიტყვის სუბსტანციური სემანტიკა** – „საგნისათუ მოვლენის არსობრივი შინაარსი, აღსანიშნის კონკრეტული განმაპირობებელი ამოსავალი ფუნქციური სემანტიკა“

„ნესი“; „ახლა“, **შდრ.**, ქართ.: ჯერ, ჯერე(თ) [კუთხ.], ჯერაც, ჯერ-ჯერობით, ჯერაქამომდე, ჯერ ისევ, ჯერ კიდევ, ჯერ ხანად, ამჯერად, იმჯერად...

♦ **თანმიმდევრულობის ფაქტორი** – „რიგრიგობითი, მონაცვლეობითი ქმედება, განლაგება; განაწილება, შედარება-შენამება“ [სემოვედები: „ჯერ, ჯერი, ჯერობა“; „რიგი, რიგრიგად“; „ნესი“; „ნესრიგი“; „მწკრივი“], **შდრ.**, ქართ.: ჯერი(ა); ჯერით, ჯერ-ჯერით, ჯერობა, ჯერადობა, ჯერეულობა; შეჯერება, დაჯერება; რიგი, რიგ-რიგით, მორიგეობა, გარიგება, დარიგება, ჩამორიგება...

♦ **ნესის მართებულად დაცვა-აღსრულების ფაქტორი** – „ნება-სურვილის განხორციელება – პასუხისმგებლობითა და კეთილგონივრული მორჩილებით [სემოვედები: „ჯერ-არს“, „ჯერისაებრ“, „ჯერით“, „ჯერობით“, „ჯეროვნებით“, „ჯერ-ჩინებით“, „დაჯერებით“, „გაჯერებით“, „მოჯერებით“; „რიგიანად“; „ნეს-არს, ნესიერად, ნესისაებრ“; „სარწმუნოდ“; „კმაყოფით“, „დაკმაყოფილება“ (ქართ.: ჯერ-არს, ჯერით, ჯეროვნად, ჯერისაებრ, შეჯერებით, დაჯერებით, დაჯერებული, დამჯერი, დამჯერებელი, დასაჯერებლად; შდრ. უარყოფითი კონოტაციის: არა ჯერ-არს, უჯეროა, ჯერკუალი; ურიგოა, ურიგობა, ურიგმარიგობა; არაწესიერი, უწესობა; უყურადღებო...)]

III. ზემოთ წარმოდგენილი ლექსიკურ-სემანტიკური ბუდის მაგისტრალურ მიმართულებებში წარმოჩენილი ფუნქციურ-სემანტიკური მონაცემიდან, აშკარად ვლინდება სუბსტანციური სემოერთეული „**ნესის**“ მაღალი ფუნქციურ-სემანტიკური სიხშირე.

რწმენისა და ცოდნის გაერთიანების პრინციპის მომარჯვებით, სარწმუნოდ განისაზღვრება საგანგებო ქართულენობრივი არჩევანი საანალიზო ქართული ლექსიკური „ტრიპლეთისა“:

- **ჯერი** „რ ი გ ი, წ ე ს ი, საქმე, სახე, მსგავსი; მიზეზი“
- **რიგი** „წ ე ს ი, განწესება; ჯ ე რ ი, ზნე, ჩვეულება; მონაწილე; მ წ კ რ ი ვ ი, წყობა“
- **ნესი** „წესდება, რ ი გ ი, ჩვეულება, ზნე; მსგავსება“.

შდრ.: რედაქციული ვარიანტები: „**ჯერ-არს**“ – ჯრუჭ-პარხ-ლის ოთხთავში და „**წეს-არს**“ – ადიშის ოთხთავში (მათე 22, 17), კერძოდ - მათი **ქრისტიანული რჯულმდებლობითი** (კანონმდებლობითი) სუბსტანციურ-სემანტიკური მოტივირება, შდრ. ასევე: მაგისტრალური მიმართულებებით გაცხადებული წმინდა წერილისეული რჯულისმიერ-კანონმდებლობითი საფუძვლები:

- **დროის ფაქტორი:** „ყოვედთათვის ჟამი ახს და ჟამი ჩანს საქმისა ცასა ქუეშე“

(ეკლესიასტე 3, 1) და სხვ.

- **თანმიმდევრულობის ფაქტორი:** „რომელი-იგი ერთვე განეყენა მათგან

პიხვედსა მას ჯეხსა“ (საქმე 15,38); „და მეოხე ჯეხსა გამოეცხადა იოსებ ძმათა თვსთა. და განეცხადა ფარაოს ნათესავი იოსებისი“ (საქმე 7, 13) და სხვ.

- **წესის მართებულად დაცვა-აღსრულების ფაქტორი:** „აჰა მოწაფენი შენნი იქმან,

რომელი **არა ჯერ-არს** შაბათსა შინა საქმედ“ (მათ.ე 12, 2). „ვინაფცა ჯეჰ-ახს დამორჩილებაჲ არა ხოლო რისხვისათვს, არამედ გონებისათვსცა იქვსა“ (რომაელთა მიმართ 13, 5) და სხვ.;

მეორე მხრივ, შდრ.: სამივე ლექსიკური ერთეულით მონიშნული საგულისხმო სემოერთეულები: ა) „რიგი, წესი, დაწესებული; განკარგული; განჩინებული“; ბ) „შჯული, სარწმუნოება“; გ) „[და]რწმუნება, სარწმუნოობა, დამაჯერებლობა; ფიცი“; დ) „ხვედრი“; „დაჯერება, მინდობა, გაგონება, (და)მორჩილება“; შდრ.: ფშ. **დამჯეროზი, დამჯეროსი** „დამჯერი, დამჯერებელი; მორჩილი“ და სხვ.

ლიტერატურა:

აბულაძე, ი. (1973). ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბილისი: „გამომცემლობა მეცნიერება“.

ბიბლია. (2015). ბიბლია, ყველა არსებული რედაქციისა და ნუსხის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა და სქოლიოები დაურთო ედი-

- შერ ქელიძემ, თბილისი: „გამომცემლობა ალილო“, „გამომცემლობა ქრონიკონი“. იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელი (ქიქოძე). <http://www.orthodoxy.ge> > fsiqologia > gabriel > sarchevi
- იმნაიშვილი, ი. (1986). ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, ა. შანიძის რედაქციით, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- ორბელიანი, ს.-ს. (1991-1993). ლექსიკონი ქართული, ტტ. I-II, თბილისი: „მერანი“.
- სიმფონია-ლექსიკონი (2009). - ქართული სამოციქულოს სიმფონია-ლექსიკონი, ეძღვნება აკაკი შანიძის 120 წლის იუბილეს, შეადგინეს ლელი ბარამიძემ, რუბენ ენუქაშვილმა და თეიმურაზ მეტრეველმა, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- სარჯველაძე, ზ. (2001). ძველი ქართული ენის სიტყვის კონა, თბილისი: „სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის გამომცემლობა“.
- ქეგლ. (1950-1964). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტტ. I-VIII, თბილისი: „გამომცემლობა მეცნიერება“.
- ლლონტი, მ. (2017). რწმენისა და ცოდნის გაერთიანების პრინციპისათვის (სიტყვა-ლოგოსი და სიტყვა-კაცობრივი), ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი, „ენა და კულტურა“, II, 155-166, თბილისი: „გამომცემლობა მერიდიანი“.
- ჩუბინაშვილი, დ. (1984). ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი: „გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო“.
- ჩუბინაშვილი, ნ. (1961). ქართული ლექსიკონი, ალ. ლლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით, თბილისი: „გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო“.

I. The aim of the paper is to search for the conditioning factor of the lexical-semantic nest of the Georgian polysemic words: **jeri** in the meaning “a row, time for something or someone; a rule”, **rigi** in the meaning of “a rule, time for something or someone; a mo-

ality” and **tsesi** “a rule, a statute; a row, a morality”. Based on the functioning of the crossing semantic units of all the three lexemes to determine the religious preconditions for certain magistral directions within the processes (as forwarding the question).

II. By means of all the three polysemantic units under analysis, partial synonymy is created, in which the substantive-semantic unit “rule” will be represented in three magistral substantive-semantic directions:

1. “Natural **rule**” (natural events, moral, logical and other factors...) and “canonical **rule**” (order, decision, decree, moral rules, traditions, also many other juridical or traditional rules... lease, reward, salary, tenant...);

2. “**Time** and **place** which are determined by special **rules**” (breakfast, dinner, supper, other times of having meals... special territory designed for sports events, for physical exercises, playing, such as area, arena, square...);

3. “Obeying **the rule, proper implementation of this rule**” (in **tsesierad** “properly”, *rigianad* “sequentially”, *jerovnad*, *jerarsi* “properly”...).

Pure functional-semantic directions, which “border” with the nest of analysis, can be guessed out of the main substantial-semantic directions:

♦ **Time factor** – “time for something or someone”; “at some time, until a certain time” [*semantic fields*: “time for something”, “until this time”, “yet this time”, “for this time”...], cf.: *jer*, *jerats*, *jer-jerobit*, *jer isev*, *jer kidev*, *amjerad*, *imjerad*...

♦ **Consistency factor** – in sequence, regularly, alternating activities, distributing [*semo-fields*: “first this time and then that (time)”, “row, in turns”, “rule, properly”], cf.: *jer*, *jeri(a)*, *jerit*, *jer-jerit*, *jeroba*, *jeradoba*, *jereuloba*; *shejereba*, *dajereba*; *rigi*, *rig-rigit*, *morigeoba*, *garigeoba*, *darigeoba*, *chamorigeoba*...

♦ **The factor of protecting and properly implementing the rule** – fulfilling one’s own wishes with responsibility and reasonable

obedience [*semantic fields*: “as a rule”, “it is time to...”, “it should be done”, “as needed”, “surely”, “appropriately, properly”, “sequentially”, “believably” (*jer-ars*, *jerisaebr*, *jerovnad*, *jerovnebit*, *dajerebit*, *dajerebuli*, *damjeri*, *damjerebeli*, *dasajereblad*, *jer-chinebit*, *shejerebit*, *gajereba...*), “according to the rule”; and so on); also – “as a rule” (*tses-ars*), “properly”, “as usual”, do as it must be, as it is a rule (*tsesierad*, *tsesisaebr*); – “reliably”, “with belief”, “well-done”, “properly done”, “satisfactorily” (*sartsmunod*, *kmayofa*, *damakmakofleblad*)), cf. of negative connotation: “it is not proper” (*ara jer-ars*), “not to be done now”, “not appropriate now” (*ujeroa*), “it is wrong” (*urigoa*), “out of rule” (*aratsesieri*, *utseso*), “careless” (*ukuradghebo*)...

III. Resulting from the functional-semantic data which is shown in the magistral directions of the lexical-semantic nest represented above, it becomes evident that the substantive-semantic unit “**rule**” stands out among other units with a high functional-semantic frequency.

Considering the principle of unification of faith and knowledge, it is possible to define an extraordinary Georgian choice of the Georgian lexical “triplet”:

- **jeri** “row, rule, deal, face, similar, cause”;
- **rigi** “row, in a row; regulation; rule, turn, habit, participant, line”;
- **tsesi** “statute law; row, habit, morality, similarity”.

Comp.: editor variations of semantic units – “**it is necessary**” (< **jer-ars**) – which are given in the old Georgian manuscripts known as Jruch-Parkhali’s Evangely and of semantic units – “**it is a rule**” (< **tses-ars**) of the Adishi Evangely (Matthew 22:17), namely, their Christian legislative, substantive-semantic motivation. Also comp.: Christian-legislative fundamentals of the sacred text revealed in principal directions:

- **Time factor**: “There is an appointed **time** for everything, and **a time** for every affair under the heavens” (Ecclesiastes 3:1) and so on;

• **Consistency factor:** “But Paul thought it best not to take him, because he had deserted them in Pamphylia and had not accompanied them **in the work**” (Acts 15:38); “And **at the second time** Joseph was made known to his brethren; and Joseph’s kindred was made known unto Pharaoh” (Acts 7:13) and so on;

• **The factor of proper implementation and fulfilment of the rule:** “But when the

Pharisees saw *it*, they said unto him, Behold, thy disciples do that which **is not lawful** to do upon the sabbath day” (Matthew 12:2); “Wherefore **ye must need** to be the subject, not only for wrath, but also for conscience sake” (Romans 13:5) and so on.

On the other hand, compare especially significant semantic units of all the three lexemes:

a) “Row, rule, order, established, appointed”; b) “law, religion”; c) “persuasion, credibility, convincingness; oath”; d) “fate; believe, trust, obey” and so on.

References:

- Abuladze, I. (1973). *dzveli kartuli enis leksikoni (masalebi)*. [Dictionary of the Old Georgian Language (materials)]. Tbilisi: Publishing House “Metsniereba”.
- Bible. (2015). *biblia, gamosatsemad moamzada edihser chelidzem*. [The Bible, prepared for edition by Edisher Chelidze]. Tbilisi: Publishing House “Alilo”, Publishing House “Koronikoni”.
- Imeretis episkoposi gabrieli (kikodze). [Bishop of Imereti region Gabriel (Kikodze)].
- <http://www.orthodoxy.ge> › *fsiqologia* › gabriel › sarchevi
- Imnaishvili, I. (1986). *kartuli otokhtavis simponia-leksikoni, a. shanidzis redaktiit*. [Symphony-dictionary of Georgian, edited by A. Shanidze]. Tbilisi: “Publishing House of Tbilisi State University”.
- Orbeliani, S.S. (1991-1993). *leksikoni kartuli*. [Dictionary of the Georgian Language, vol. I-II]. Tbilisi: Publishing House “Merani”.
- Symphonic dictionary. (2009). *kartuli samotsikulos simponia-leksikoni*. [Georgian Apostolic Symphonic Dictionary]. Tbilisi: “Publishing House of Tbilisi State University”.

- Sarjveladze, Z. (2001). dzveli kartuli enis sitqvis kona. [Old Georgian Dictionary Sitqvis Kona]. Tbilisi: "Sulkhan-Saba Orbeliani State Pedagogical Institute Publishing House".
- EDGL. (1950-1964). kartuli enis ganmartebiti leksikoni, prop. arnold chikobavas saerto redaktsiit. [Explanatory Dictionary of the Georgian Language, General editing by Arnold Chikobava, vol. I-VIII]. Tbilisi: Publishing House "Metsniereba".
- Ghlonti, M. (2017). rtsmenisa da tsodnis gaertianebis printsipisatvis (sitqva-logosi da sitqva-katsobrivi). [About the Principle of Uniting Faith and Knowledge (word-logos and word-human)]. Georgian-American University, "Language and Culture", v. II, 155-166, Tbilisi: Publishing House "Meridiani".
- Chubinashvili, D. (1984). kartul-rusuli leksikoni. [Georgian-Russian dictionary]. Tbilisi: Publishing House "Sabchota Sakartvelo".
- Chubinashvili, N. (1961). kartuli leksikoni, al. ghlontis redaktsiita da gamokvlevit. [Georgian Dictionary, edited and researched by Al. Ghlonti]. Tbilisi: Publishing House "Sabchota Sakartvelo".